

AL-FATAH AND HAMAS FACTOR IN PALESTINE ISSUE

FİLİSTİN SORUNUNDA EL-FETİH VE HAMAS FAKTÖRÜ*

Sıttıka BALLI¹

Abstract

The question of Palestine is regarded as one of the most complicated international problems of the 20th century. This question between Palestine and Israel gave birth to Al-Fatah and HAMAS to represent Palestinian people against Israel. However, an internal conflict arose due to the political dissidence between the secular Al-Fatah and Islamist HAMAS. Our study aims to shed light on the reasons of the conflict between Al-Fatah and HAMAS and thoroughly discuss the process beginning from 1948 when Israel was founded. Vernacular and foreign sources were used to set up a substructure for the study. At the end of study, it was concluded that Israel tried to passivate the nationalist elements since the day it was founded and wanted to maintain the disunity between Al-Fatah and HAMAS.

Keywords: Palestine, Israel, Al-Fatah, HAMAS, Inner Conflict

Özet

Filistin Sorunu, 20. yüzyılın en karmaşık uluslararası sorunlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Filistin ve İsrail arasında yaşanan bu sorun, Filistin halkını İsrail'e karşı temsil edecek olan El-Fetih ve HAMAS'ın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Seküler çizgideki El-Fetih ile İslami kanadın temsilcisi HAMAS, siyasi fikir ayrılıkları sebebiyle aralarında bölgesel bir iç çatışma meydana gelmiştir. Bu çalışmada, El-Fetih ve HAMAS arasındaki çatışmanın nedenlerinin ortaya konulması amaçlanmıştır ve bu doğrultuda çalışmada, İsrail'in kuruluş tarihi olan 1948'den günümüze kadar ki süreç çeşitli yönleri ile ele alınmıştır. Konu ile ilgili olarak, yerli ve yabancı kaynaklar kullanılarak çalışmanın alt yapısı oluşturulmuştur. Çalışmada sonuç olarak, İsrail'in kurulduğu yıldan itibaren milliyetçi unsurları pasifleştirmek istediği, El-Fetih ve HAMAS arasında bölünmüşlük yaratmaya çalıştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, El-Fetih, HAMAS, İç çatışma

* Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Serhat Erkmen danışmanlığında yazılan tezden üretilmiştir

¹ Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans mezunu

GİRİŞ

Ortadoğu, dünya medeniyet tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bölge, birçok mücadelenin odak noktası olması nedeniyle uluslararası gündemde önemini korumaktadır. Filistin toprakları üzerinde yaşanan İsrail-Filistin anlaşmazlığı, Ortadoğu'nun stratejik konumunu daha da belirginleştirmiştir.

1948 yılında İsrail devletinin kurulması ile birlikte yaşanan Arap-İsrail Savaşları sonucu, Filistinlilerin bir kısmı ülkelerinden göç etmişlerdir. Bu göç sonucu bazı Filistinliler mülteci durumuna düşmüşler, bazıları ise Filistin'de kalarak İsrail'in ayırma politikası altında yaşamaya devam etmişlerdir. Bu dönemde ise İsrail yaptığı anlaşmalarla topraklarını genişletmiş, hem bölgesel hem de küresel düzeyde güçlenmiştir.² İsrail'in Filistin halkını ülkelerinden zorla çıkarması ve İsrail'in Filistinlilere uyguladığı katliam ve işkence sonucu halkın sesini duyurması El-Fetih ile gerçekleşmiştir.

Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Filistin kanadı olarak bilinen HAMAS, 1987 İntifadası ile adını duyurmuştur. HAMAS kutsal olan Filistin topraklarının kurtarılmasını her Müslümanın görevi olduğu anlayışını benimsemiştir. HAMAS, Yahudileri Filistin topraklarından çıkartmanın ancak cihatla mümkün olacağını savunmuştur.³

Filistin-İsrail mücadelesinde varlığını hissettirmeye başlayan HAMAS'ın politikaları El-Fetih'ten farklıdır. HAMAS, El-Fetih'in laik çizgide olduğunu ve İslami düşünceye aykırılık teşkil ettiklerini savunmaktadır. HAMAS, Filistin'in özgürleştirilebilmesi için İslam'a dönüşmesi gerektiğini belirtmiştir. HAMAS, İsrail ve El-Fetih arasında yapılan anlaşmalara karşı çıkmış ve kabul etmemiştir. 2006 yılında yapılan seçimlerde HAMAS'ın iktidara gelmesi, Filistin topraklarında gerilimin daha da yükselmesine neden olmuştur. HAMAS, El-Fetih hâkimiyetine son vermiş, Filistin-İsrail sorununda dengeleri değiştirmiştir. Yaşanan bu durum Filistin içindeki rekabet ve bölünmeyi de beraberinde getirmiştir.⁴

2006 seçimleri sonucu devlet başkanlığı ve hükümetin El-Fetih ve HAMAS arasında paylaşılması iki başlılığa neden olmuştur. Bir tarafta ABD ve İsrail'in tek muhatap olarak gördükleri Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın liderliğinde El-Fetih, diğer tarafta ise seçimlerden zaferle çıkmış halkın desteğini almış olan HAMAS. İki başlı yapı, Filistin'in iç politik yapısını kilitlemiştir. El-Fetih ve HAMAS arasında Filistin devletinin niteliklerinin nasıl olacağı ve Filistin toplumunun yapısına ilişkin görüşlerde anlaşmazlıklar yaşanmıştır.⁵ 2007 yılında Filistin yönetimi Batı Şeria ve Gazze Şeridi olmak üzere ikiye ayrılmış ve HAMAS'ın Gazze'yi ele geçirmesiyle iki başlılık kurumsallaşmıştır.

İsrail kurulduğu yıldan itibaren Filistin direnişini iç savaşla etkisiz hale getirerek bölünmüş bir Filistin yaratmayı amaçlamıştır. Seküler çizgideki El-Fetih ile İslami kanadın temsilcisi HAMAS arasındaki bölünmüşlük, Filistin sorununu çözümsüzlüğe itmektedir. Bu çalışmada, El-Fetih ve HAMAS'ın Filistin sorunu üzerindeki etkilerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. El-Fetih ve HAMAS arasında yaşanan çatışmanın belirleyici bir rol oynadığından hareketle yaşanan bölünmüşlüğün sonuçları belirtilmeye çalışılmıştır.

² Özkan, Mehmet, "İsrail-Filistin Sorununa Yaklaşmak", IGMG PERSPEKTIVE, 2011, s.21

³ Bulut, Faik, Ortadoğu'da İslamcı Örgütler, İstanbul, 1993, s.151

⁴ Semin, Ali, "Arap Ülkelerinde ki Değişim Rüzgârı Filistin Sorununu Çözer mi?", BİLGESAM, 2011, s.9

⁵ Erkmen, Serhat, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: HAMAS El-Fetih İlişkileri", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 2, Şubat 2009, s.11

FİLİSTİN SORUNU

Filistin sorunu, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Filistin halkı ve Filistin'i kendilerine yurt edinen Yahudi halkı arasında yaşanan bir sorundur. Filistin ve Yahudiler devlet olma mücadelesi ile aynı topraklar üzerinde hak iddia etmektedirler.⁶ İsrail devleti Filistinlilerin toprakları üzerinde genişleyerek yerleşmiş, Filistinliler ise topraklarını kaybetme, göç ve kuşatılmışlık psikolojisi içerisinde marjinalleşmişlerdir.⁷ İsrail genişleme politikası ile bölgede kalıcılığını her geçen gün kuvvetlendirmeye başlamıştır.⁸

Filistin'in Tarihi

Filistin toprakları üzerinde yaşayan insanların tarihi eski çağlara kadar dayanmaktadır.⁹ Filistin toprakları üzerinde farklı kavimler hüküm sürmüştür.¹⁰ Filistin tarihi süreç içerisinde birçok fetih ve istilalara maruz kalmış ve sınırları devamlı değişmiştir.¹¹ 1.yüzyılda yaşanan Roma işgali sonucu Yahudi toplulukları Filistin'den Avrupa'ya kaçmalarına rağmen, kutsal topraklara dönme fikrini her zaman canlı tutmuşlardır.¹² Rusya'da yaşanan anti-semitizm pogromlarına yol açmıştır.¹³ Yahudi düşmanlığı karşısında Yahudiler kitleler halinde göç etmeye başlamışlar ve Aliyah adı verilen bu göçler sonucu 3 bin kişi Filistin'e yerleşmiştir.¹⁴ Avrupa devletlerinin baskısı altında kalan Yahudiler Theoder Herzl önderliğinde örgütlenmeye başlamışlar ve Herzl dağılık şekilde bulunan örgütleri tek çatı altında toplamıştır. I. Dünya Savaşı sonunda Filistin'e yönelik Yahudi göçleri kesintisiz devam etmiştir.¹⁵ Filistin halkı bir yandan yurtlarında yaşamak için mücadele verirken, diğer yandan ise her geçen gün sayıları artan Yahudilere ve kurulacak olan Yahudi devlete karşı çıkmışlardır. Balfour Deklarasyonunda da belirtildiği gibi bu göçlerin amacı Filistin'i Yahudi yurdu için hazırlamaktır.¹⁶ İngiltere'nin Balfour Deklarasyonunu yayınlamasından bir ay sonra Filistin'i işgal etmiş ve Filistin 1920'ye kadar İngiliz ordusu tarafından yönetilmiştir.¹⁷

1933 yılında Almanya'da Nazi Partisinin iktidara geçmesiyle Yahudiler Almanya'da en zor günlerini geçirmişlerdir. Nazi Almanya'sından kaçan Yahudiler Filistin'e göç etmişler ve bu göçler sonucunda da Arap-Yahudi çatışmaları daha da şiddetlenmiştir. Filistin'de bu dönemde çeşitli siyasi örgütlenmeler yanında silahlı örgütlenmelerde olmuştur. Filistin halkı İngilizlere ve Yahudilere karşı direniş göstermişler ve en önemli darbeyi Şeyh İzzettin El-Kasım yapmıştır. Şeyh İzzettin El-Kasım Filistin'in ulusal mücadelesi için canını feda etmiş ve Filistin'in simgesi haline gelmiştir.¹⁸

İngiliz manda yönetimi Filistin'de Yahudi Arap işbirliğini sağlamayı amaç edinmiştir. İngiltere'nin buradaki amacı Filistin'de özerk yönetim kurmak istemesidir. İngiltere'nin bu isteğine Araplar karşı çıkmışlardır. Arapların tepkisi sonucu yaşanan ayaklanmalara karşı İngiltere bir komite oluşturmuş ve komite Filistin'de

⁶ Bayraktar, Bora, "Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu", s.261

⁷ Aras, Bülent, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, İstanbul,1997, s.14

⁸ Özkan, a.g.m, s.21

⁹ Öner, Ali, Düünden Bugüne Filistin, İstanbul, 2002, s.11

¹⁰ Yaşar, Fatma Tunç vd., Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine, İstanbul, 2006, s.47

¹¹ Armaoğlu, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara, s.3

¹² Cleveland, William L., Modern Ortadoğu Tarihi, 2008, s.266

¹³ Hollstain, Walter, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi Filistin Sorunu, 1975, s.38

¹⁴ Boran, Yıldırım, El-Fetih ve HAMAS, İstanbul, 2006, s.30

¹⁵ Turan, Ömer, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu, 2002, s.147

¹⁶ Halloum, Ribhi, Belgelerle Filistin, İstanbul, 1989, s.s.81

¹⁷ Doyran, Ersin, HAMAS, Ankara, 2008, s.23

¹⁸ Öner, a.g.e, s.23

incelemelerde bulunarak bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre, Yahudi göçleri durdurulacak ve Yahudilere toprak satılmayacaktır. Bu rapor sonrasında İngiltere Sömürgeler Bakanı Fabsan Pasfield Beyaz Kitabı adını alan rapor hazırlamıştır. Ancak İngiltere Başkanı Weizman'ın Balfour Deklarasyonuna bağlı kalacaklarını belirtmeleri üzerine Araplar tepki göstererek ayaklanmalar çıkarmış ve Passfield Beyaz Kitabının bir anlamı kalmamıştır.¹⁹

Siyonistler ve İngilizler II. Dünya Savaşı sırasında anlaşmazlığa düşmüşler ve Siyonistler savaş sırasında Filistin'e Yahudi göçünü hızlandırmışlardır.²⁰ II. Dünya Savaşı Filistinliler ve Araplar arasında bir dayanışma sağlayamamıştır. Savaş sırasında ve sonrasında Filistin iyice karışmıştır. Sorun BM'ye havale edilmiş ve uluslararası bir boyut kazanmıştır. Filistin sorununun incelenmesi için özel komite kurulmuştur. Komite Yahudiler ve Siyonist teşkilatı lideri Weizmann ile görüşmelerde bulunmuş ve taraflar Filistin'in taksimini istemişlerdir.²¹ Yahudiler bu kararı kabul ederken Araplar karşı çıkmışlardır. Taksim Kararı Yahudilerin çıkarları doğrultusunda gerçekleşmiş ve İngilizler 14 Mayıs 1948'de Filistin'de manda yönetimine son vereceğini açıklamıştır.²²

Filistin'de manda yönetiminin sona ermesiyle birlikte Yahudi Milli Konseyi yayınladığı bir deklarasyonla İsrail devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.²³ İsrail devletinin ilan edilmesinden birkaç saat sonra Arap Birliği İsrail'e savaş açtı.²⁴ Birinci Arap-İsrail Savaşı sonucu 1967'ye kadar değişmeyecek ateşkes sınırları çizilmiştir. İsrail, BM'nin kararına aykırı biçimde kendisine ayrılan sınırlarında ötesinde yerler ele geçirmiştir.²⁵ Savaş sonucu Filistinliler yurtlarından çıkarılmıştır.²⁶

Birinci Arap-İsrail Savaşı sonucunda Ortadoğu'da yapı değişikliği yaşanmıştır. Mısır'da monarşi yıkılıp cumhuriyet kurulmuş ve Mısır'da meydana gelen bu değişiklik İsrail'e karşı Arap ulusal mücadelesinin yeni bir evreye girmesine neden olmuştur. Bu durum Süveyş Savaşının görünmeyen gerçek nedenidir.²⁷ 1956 Süveyş Savaşının görünen nedeni ise, Nasır'ın Süveyş Kanalını millileştirdiğini açıklamasıdır.²⁸ Savaş sonrası ABD ve SSCB Ortadoğu'ya girmişler ve Ortadoğu iki süper gücün mücadele ve rekabet alanına dönüşmüştür.²⁹

EL-FETİH

1948 yılında İsrail devletinin kurulması Filistin halkındaki milli duyguları uyandırmış, dünyanın dört bir yanına dağılan Filistinlilerin yaşadıkları acılar halkı Arap devletlerinden bir şeyler beklemeyi bırakıp kendi çabalarıyla ortaya atılacak bir direniş ya da mücadeleyi başlatmalarına neden olmuştur.³⁰

1956 Süveyş Savaşının en önemli sonucu Filistinli bir örgütün doğmasıdır.³¹ Süveyş Savaşı Arap devletlerinin Filistin sorunu ile kendi iç ve dış politika çıkarları için

¹⁹ Öner, a.g.e, s.35

²⁰ Yaşar vd., a.g.e, s.48

²¹ Armaoğlu, a.g.e, s.84

²² İbası, Selahattin, "Arap-İsrail Sorunu", Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Ankara, 2005, s.62-63

²³ Armaoğlu, a.g.e, s.93

²⁴ Boran, a.g.e, s.31

²⁵ Çevik, Halis, Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu, Konya, 2005, s.242

²⁶ Halloum, a.g.e, s.81

²⁷ Çandar, Cengiz, Direnen Filistin, İstanbul, 1976, s.46

²⁸ Boran, a.g.e, s.33

²⁹ Memiş, Ekrem, Kaynayan Kazan Ortadoğu, Konya, 2006, s.104

³⁰ El-Gannuşı, Raşid, Filistin Sorunu ve FKÖ, İstanbul, 1998, s.27

³¹ Çandar, a.g.e, s.72

ilgilendiklerini ortaya çıkarmıştır. Filistin halkı aralarında görüşmeye başlamışlar ve Filistin toprakları dışında kırk civarında irili ufaklı örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerden en önemlisi Yaser Arafat'ın öncülüğündeki El-Fetih olmuştur.³²

El-Fetih, Arapça adıyla “Hareket El-Tahrir El-Vatani El-Filistin” Yaser Arafat tarafından 1958 yılında kurulmuştur. El-Fetih İsrail'in yıkılarak bağımsız bir Filistin devleti kurulmasını amaç edinmiştir. El-Fetih kurulduğu ilk günden itibaren faaliyetlerini uzun yıllar büyük bir gizlilik içinde devam ettirmiştir.³³

1967 yılında yaşanan Altı Gün Savaşı bölgeyi derinden etkileyen sonuçlar doğurmuştur. İsrail topraklarını genişletmiş ve bölgede sınırlar değişmiştir. Savaşta Arap devletleri büyük bir hezimete uğramıştır. Bütün bu gelişmeler sonucu Pan-Arabizm etkisini kaybetmeye başlarken, yerini Pan-İslamizm ve Filistin milliyetçiliği gibi yerel milliyetçi akımlara bırakmıştır.³⁴ 1967 Savaşı sonrası El-Fetih eylemlerine başlamış ve Filistinlilerin umut kaynağı haline gelmiştir.³⁵ El-Fetih'in lideri Arafat uluslararası platformda Filistinlilerin tüm renklerini temsil edecek bir yapılanmadan yana olmuştur.

1967 Haziran Savaşı Ortadoğu bölgesinde dönüm noktası olmuş, Araplar uğradığı yenilgi ve İsrail ise kazandıklarından taviz vermemek için barış görüşmeleri yapılmamıştır. Yaşanan bu durum Filistin sorununu çözümsüzlüğe itmiştir.³⁶ 1967 Savaşında yaşanan yenilgi sonucu Araplar mücadeleden vazgeçmemişlerdir. Mısır tarafından 1973 yılında başlatılan Arap-İsrail Savaşının amacı İsrail'in haritadan silinmesi değil, 1967 Savaşında kaybedilen ve İsrail'e kaptırılan toprakların alınmasıdır.³⁷ 1973 Savaşı tüm dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmuştur.³⁸ Bu savaşta İsrail'in yenilmezliği kuralı ortadan kalkmış ve Araplar kendilerine güvenmeye başlamışlardır.³⁹

El-Fetih 1973 Savaşı sonrası 9 Haziran 1974'te 10 maddelik “Siyasi Program” kabul etmiştir. Bu programa göre Filistin toprağının kurtarılması ve bağımsız otorite kurulması temel amaç olarak ilan edilmiştir.⁴⁰ El-Fetih'in en önemli hedefi Batı Şeria ve Gazze Şeridinin İsrail'in elinden alınmasıdır.⁴¹

Lübnan İç Savaşı sonrası imzalanan Camp David Anlaşması Arap dünyasını karıştırmış ve günümüze kadar gelen gelişmelerin öncüsü olan bir anlaşma niteliğindedir. İsrail'in Camp David Anlaşmasını imzalamasındaki amacı, Arap devletleriyle anlaşmalar yaparak onları nötralize etmek El-Fetih'i marjinalleştirerek Arapları bölmektir. 1970 sonrası El-Fetih'in çabaları hem Arap dünyası hem de uluslararası alanda “tüm Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olarak tanınmayı ve bütün önemli kararların burada alınmasını sağlamayı” amaçlamıştır.⁴²

HAMAS

El-Fetih'in kurulmasıyla Filistin sorununa yeni bir canlılık ve dinamizm gelmiştir. İsrail devletinin kurulması ve Filistin topraklarının işgal edilmesiyle başlayan direniş

³² Süer-Atmaca, Arap-İsrail Uyuşmazlığı, 2007, s.65

³³ Boran, a.g.e, s.88

³⁴ Süer-Atmaca, a.g.e, s.69

³⁵ Öner, a.g.e, s.88

³⁶ Süer-Atmaca, a.g.e, s.46

³⁷ Armaoğlu, a.g.e, s.321

³⁸ Süer-Atmaca, a.g.e, s.48

³⁹ Memiş, a.g.e, s.115

⁴⁰ Yılmaz, Türel, Uluslararası Politikada Ortadoğu, Ankara, 2009, s.204

⁴¹ Carter, Jimmy, Filistin Barışı, Ankara, 2008, s.369

⁴² Doyran, a.g.e, s.45

sürecinde Filistin'in kurtulması için çaba gösteren hareketler daha çok milli hareketlerdi. Filistin toprakları üzerindeki hareketlerde İslami motif hiç eksik olmadı ancak ikinci, üçüncü planda kaldı. HAMAS öncesi 1980'li yıllarda Müslüman Kardeşler işgal altındaki topraklarda faaliyet göstermişler ve 1987 İntifadası ile HAMAS'ın ortaya çıkmasında rol oynamışlardır.

İsrail'in yayılcı politikasının devam etmesi sonucu Filistinlilerin topraklarının büyük bir kısmı işgal edilmiş ve Filistin halkı zor hayat koşullarına maruz kalmışlardır. Filistin halkı yaşanan bu olumsuzluklar karşısında 1987 sonlarına doğru kendilerini daha yalnız hissetmeye başlamışlardır. Bu dönem ve şartlar İntifadanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁴³ İntifada ile Filistin halkı yaşadığı sıkıntıları bütün dünyaya duyurmak istemiştir.⁴⁴ İntifada, Yahudiler tarafından intikam almak için 6 Filistinlinin öldürülmesi gibi görünse de gerçek nedeni 1967 Savaşı ile Filistin topraklarının giderek küçülmesi ve Filistin halkına uygulanan şiddettir.⁴⁵

HAMAS, 14 Aralık 1987'de Gazze'de kuruldu.⁴⁶ Hareket El-Mukavvama El-İslamiyye sözlerinin baş harflerinden oluşan HAMAS Arapçada cesaret, yiğitlik anlamına gelmektedir.⁴⁷ HAMAS, İntifada ile doğmuştur.⁴⁸ HAMAS İsrail işgali karşısında Batı Şeria ve Gazze Şeridinde İslami güçlerin gerçek siyasi anlamda canlanmasında başlangıç olmuştur.⁴⁹ HAMAS, İslami halkçı bir hareket olup amacı Filistin'i özgürlüğe kavuşturmadır.⁵⁰ HAMAS kurulur kurulmaz halkı İsrail işgaline karşı direnişe çağırmıştır. İsrail hedeflerine yönelik saldırılar başlatmış ve HAMAS Davutoğlu'nun deyimiyle İntifadanın motor gücü olmayı başarmıştır.⁵¹

HAMAS, Müslüman Kardeşler Örgütünün Filistin kanadı olarak bilinmektedir.⁵² İçtüzüğe HAMAS'ın Müslüman Kardeşlerin kanatlarından biri olduğu yazıldı. Ancak bağımsız bir örgüt gibi hareket etmeye başladı, siyaset ve zihniyet açısından da giderek radikal tutumlar aldı.⁵³

HAMAS, Filistin'deki Müslümanlarla ve genelde Araplarla, Siyonistler arasındaki mücadelenin bir uygarlık mücadelesi olduğunu ve bu mücadeleyi hazırlayan engeller ortadan kalkmadan mücadelenin son bulmayacağını ileri sürmektedir.⁵⁴ HAMAS'ın Kudüs'e verdiği kutsallıktan dolayı bu yerlerin kurtarılmasının her Müslüman'ın görevi olduğu anlayışı değişmeyen fikridir. HAMAS'ın tüzüğünde de belirttiği gibi Filistin topraklarının Yahudilerden kurtarmanın dinin gereği olduğu, bu topraklardan vazgeçmenin dinden vazgeçmekle eşdeğer olduğu varsayılmaktadır.⁵⁵ HAMAS, Filistin toprağının en ufak parçasından bile tavizi verilmeyeceğini, Siyonistleri geldikleri gibi

⁴³ Aras, Bülent, "Gazze Dramı ve Sonrası", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 2, Ocak, 2009, s.52

⁴⁴ Doyran, a.g.e, s.45-46

⁴⁵ Bayraktar, a.g.e, s.58-59

⁴⁶ Ebu, Amr Zeyyad, Batı Şeria ve Gazze'de Direniş, 1998, s.101

⁴⁷ Bayraktar, a.g.e, s.2006

⁴⁸ Erdin, Murat, Hizbullah ve HAMAS, İstanbul, 2002, s.60

⁴⁹ Abu-Amr, Ziad, "A Historical and Political Background", University of California Press, Summer 1993, Vol.22, No.4, s.5

⁵⁰ Moro, Muhammed, HAMAS ve İslami Cihad, 1988, s.47

⁵¹ Burhan, Ali, Filistin-İsrail Çatışması ve HAMAS, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D, Yüksek Lisans Tezi, s.77

⁵² Dalar, Mehmet, Filistin Direnişi İsrail Yayılcılığı ve Uluslararası Hukuk Gazze Savaşı, Bursa, 2009, s.72

⁵³ Bulut, a.g.e, s.166-167

⁵⁴ Boran, a.g.e, s.130

⁵⁵ Dalar, a.g.e, s.77

Filistin'den çıkmaya zorlamak için savaşmak üzere gerekli hazırlıkların yapılmasını ve siyasi karar birliğini sağlamayı savunmaktadır.⁵⁶

İntifada ile doğan HAMAS alışlagelmiş siyasi dengeleri sarsmıştır.⁵⁷ İntifadanın sürekliliği dünya kamuoyundan gelen destek ve Ürdün'ün temsil alanından çekilmesi, El-Fetih'i Filistin devleti üzerinde düşünmeye sevk ediyordu. Filistin devleti kurulursa El-Fetih direniş örgütü olmaktan çıkacaktı. Ancak bu fikir El-Fetih'in uluslararası kuralları kabul ettiği anlamına geliyordu. El-Fetih içinde şiddetli tartışmalar yaşanmış olmasına rağmen 12-15 Kasım 1988 tarihinde başkenti Kudüs olan sürgünde bağımız Filistin devleti ilan edilmiştir.⁵⁸ Filistin devletinin ilan edilmesi sonucu HAMAS, El-Fetih'e karşı muhalefetini açık bir şekilde ortaya koymuştur. HAMAS, bağımsızlık programının laik devlet temelinde yükselmesine karşıydı. Bu durum HAMAS ve El-Fetih arasında gerginliklerin artmasına neden oldu.⁵⁹ Arafat ve El-Fetih İsrail'i dolaylı olarak tanıyor ve Müslüman olmayan başka bir devletin varlığını Filistin toprakları üzerinde kabul ediyordu.⁶⁰ HAMAS, her zaman olduğu gibi El-Fetih'in İsrail'le yaptığı anlaşmalara karşı çıkmıştır. İsrail'in El-Fetih ile yaptığı Oslo Anlaşmasındaki yürüttüğü müzakerelere, müzakerelerin yapılış tarzına ve anlaşmaların içeriğine dönük yaptığı sert eleştiriler HAMAS ve El-Fetih ilişkilerini ciddi biçimde gerginleştirmiştir. HAMAS, Oslo süreci boyunca imzalanan anlaşmaların bir Filistin devleti doğurmayacağını, aksine İsrail işgalini kalıcılaştıracağını savunmuştur. HAMAS, Oslo süreci ile Filistinlilerin I. İntifada ile başlayan direnişini kırmak ve ortadan kaldırmak üzere tasarlanmıştır.⁶¹ Ancak yaşanan II. İntifada, I. İntifada ile elde edilen barış sürecine ağır bir darbe vurmuştur. İsrail ile yaşanan çatışma savaşa dönüşmüş Filistin yönetimi yıpranmış, inisiyatif HAMAS'ın eline geçmiştir.⁶² HAMAS, II. İntifada süresince stratejisini değiştirmiş, intihar bombalamaları ve sivillere karşı roket saldırıları düzenlemiştir.⁶³ HAMAS, Yaser Arafat'ın Oslo ve Camp David'de İsrail'e büyük tavizler verdiğini düşünmektedir. HAMAS, İsrail'i tanımak İslam dünyasını parçalamaktır fikrini benimsemiştir.

Yaşanan 2006 seçimleri sonucu HAMAS'ın iktidara gelmesi ile birlikte hem Filistin içinde hem de İsrail ile ilişkilerde dengeler alt üst olmuştur. HAMAS'ın iktidara gelmesi ile El-Fetih'in Filistin halkı üzerinde etkisi azaldı.⁶⁴ Dolayısıyla 2006 seçimleri sonrası ülkede iki başlı bir durum ortaya çıkmıştır.⁶⁵

İSRAİL'İN FİLİSTİN POLİTİKASI

Yahudiler, Roma İmparatorluğunun Kudüs'ü ele geçirmesi sonucu dünyanın çeşitli merkezlerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak 19. yüzyıla doğru Yahudilerin örgütlenmeye başlamasıyla devlet kurma düşüncesi hâkim olmuştur. 1987 yılında İsviçre'nin Basel kentinde yapılan toplantı sonucu Dünya Siyonist Örgütü kurulmuştur. Örgütün başına geçen Theoder Herzl Siyonizm üzerine yoğun çalışmalar yapmaya başlamıştır. Çalışmalar İsrail devletinin nereye kurulacağı üzerine olmuştur.

⁵⁶ Boran, a.g.e, s.130

⁵⁷ Bayraktar, a.g.e, s.74

⁵⁸ İbası, a.g.e, s.80

⁵⁹ Oruç, Saniye, Filistin Halkının Parçalanmışlığı: HAMAS El-Fetih Çatışması, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s.103

⁶⁰ Bayraktar, a.g.e, s.75

⁶¹ Doyran, a.g.e, s.90-91

⁶² Arı, Tayyar, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Bursa, 2008, s.728-729

⁶³ Bader A., Bryna Robert J., "Opportunity Culture anda Agency", University of Toronto, November 2010, Vol.25(6) 842-868, s.857

⁶⁴ Boran, a.g.e, s.184

⁶⁵ Yılmaz, a.g.e, s.344

İsrail devletinin kurulacağı yerin Filistin toprakları olması her zaman gündemdedir. II. Dünya Savaşı sonrasında 1948 yılında İsrail devleti Filistin toprakları üzerinde kurulmuştur.⁶⁶

İsrail-Filistin anlaşmazlığının temel noktası, İsrail devletinin bölgenin kendisine ait olduğu iddiasıdır. İsrail'in benimsediği görüş, devletin varlığını güvence altına almak ve Yahudilerin sayıca çoğunluğunu muhafaza etmektir. İsrail dünya üzerindeki büyük çoğunluğunun Yahudi olduğu tek devlettir. İsrail'in amacı hem Filistin topraklarına sahip olmak hem de bölgenin emperyalist gücü olarak Ortadoğu'nun zenginliklerinden faydalanmak istemesidir. İsrail, Ortadoğu bölgesinde baskın bir güç haline gelmeyi istemiştir. Ekonomik, siyasi ve askeri yönden kendisine bağlı bir Filistin devleti istemektedir.⁶⁷

FİLİSTİN SORUNUNDA EL-FETİH VE HAMAS FAKTÖRÜ

El-Fetih ve HAMAS Filistin sorununun en önemli aktörleri olmuşlardır. El-Fetih ve HAMAS arasında 1980'li yılların sonlarından itibaren mücadele başlamış ve Filistin sorununu çözümsüzlüğe itmişlerdir.

HAMAS'ın 2006 seçimlerini kazanması sonucu Filistin'de yeni bir siyasal durum ortaya çıkmıştır. HAMAS'ın seçim zaferinin arkasındaki en önemli neden dünyada siyasal İslam'ın yükselişte olması nedenlerinden birisidir.⁶⁸ Ayrıca HAMAS, İsrail'in işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesini ve İsrail devletinin ortadan kaldırılmasını amaç edinmiştir. El-Fetih ve Arafat'ın İsrail'e tavizler vermesi El-Fetih'e ciddi anlamda zarar vermiştir. Arafat'ın İsrail'in işgal ettiği toprakların artık İsrail toprağı olduğunu kabul etmesi El-Fetih'i siyasal yapıda yıpratmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar El-Fetih'in karşısında HAMAS'ın seçimleri kazanmasına neden olmuştur.⁶⁹

HAMAS'ın seçimleri kazanması sonucu AB ve ABD Filistin'e yönelik yardımları durdurmuştur. İsrail'in ise Filistin'e karşı fiziki kuşatma başlatması sonucu Filistin'de iç ve dış baskı ortaya çıkmıştır. Yaşananlar El-Fetih ve HAMAS arasında gerginliklere neden olmuştur. Filistin'deki iç karışıklığı düzeltmek amacıyla El-Fetih ve HAMAS arasında 17 Mart 2007'de Birlik hükümeti kurulmuştur. Birlik hükümeti kurmadaki amaç, Filistin'de iç savaşa son vermek, ayrılık sorunlarını ortadan kaldırarak milli birliği sağlamak ve 2006 seçimlerinden beri Filistin'e uygulanan kuşatmayı ortadan kaldırmaktır.⁷⁰

Filistin'de fikir ayrılıkları ve yönetimi ele geçirme çabaları El-Fetih ve HAMAS ayrımını meydana getirmiştir. El-Fetih Batı Şeria'yı ele geçirirken, HAMAS Gazze'yi ele geçirmiştir. Yaşanan bu iki başlılık nedeniyle İsrail'le yapılan mücadele zayıflamıştır. Uluslararası alanda Filistin'i kimin temsil edeceği sorunu ortaya çıkmıştır. İki örgüt ideolojik olarak farklı oldukları kadar sosyolojik kompozisyonlarındaki farklılıkta ön planda yer almıştır.⁷¹

El-Fetih ve HAMAS arasındaki bölünmüşlük yarı anarşi ortamına yol açmış, eşanlı bir dönüşüm süreci ile yeni bir denge politikasına kaymıştır. HAMAS, uluslararası aktörler tarafından dışlanmış ve gittikçe radikalleşmiştir. El-Fetih ise uluslararası

⁶⁶ <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadoğu/3122-arapbaharı-> Erişim: 23.09.2012

⁶⁷ Efgil, Ertan, "İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri", Ortadoğu Analiz, Cilt 5-Sayı 49, Ocak, 2013, s.58

⁶⁸ Bayraktar, a.g.e, s.37

⁶⁹ Boran, a.g.e, s.184

⁷⁰ Erkmen, Serhat, "Yeni Filistin Hükümeti ve Ortadoğu Barış Sürecinde Son Gelişmeler", ASAM

⁷¹ Kedar, Mordechai, "HAMAS ve El-Fetih: Geçici Bir Çıkar Evliliği", BESA Center, Perspectives Yazı No.138

alandan tanınmakta ve bu tanınmışlığın avantajıyla statükocu yapısından sıyrılmaya çalışmaktadır.⁷²

HAMAS, Gazze'yi kontrol altına almasından sonra El-Fetih ve HAMAS arasındaki ayrılık taktik ve stratejik fikir ayrılıklarının ötesine geçmiştir.⁷³ El-Fetih, HAMAS'ı dışlayan bir çözümü kabul eden Annapolis sürecinde aktif bir rol oynamıştır.⁷⁴ Zirvenin amacı HAMAS'ı zor durumda bırakmaktır. Buna karşılık HAMAS ise Gazze'de El-Fetih ile ilişkisi olan her şeyi kontrol altına almaya başlamıştır. El-Fetih ve HAMAS arasındaki bu çatışma iki siyasi partinin kamusal alandaki çekişmelerinin ötesine geçmiştir.⁷⁵ El-Fetih ve HAMAS arasındaki siyasi mücadele 2007 yılında iyice tırmanmış Batı Şeria ve Gazze'de tarafların kendi kontrolündeki bölgeler dışında da baskı yapmaya başlamışlardır. İsrail'in son Gazze operasyonu ise El-Fetih ve HAMAS ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir. Operasyon sürecinin en önemli noktası El-Fetih'in İsrail'i operasyonlardan dolayı eleştirirken diğer yandan ise olaylardan HAMAS'ı sorumlu tutmasıdır. Benzer bir davranış da HAMAS tarafından sergilenmiştir. Batı Şeria'da HAMAS yanlısı protesto gösterilerine El-Fetih izin vermemiş, HAMAS ise bazı El-Fetih yanlılarını İsrail'e istihbarat sağladığı için suçlamıştır. HAMAS bazı El-Fetih yanlılarının işbirlikçi olduğunu ileri sürerek yakalamışlardır. HAMAS ve El-Fetih arasındaki en önemli gerçeklerden biri de farklı kanallar kullanarak meşruiyet ve başarı kazanma arayışına girmeleridir.⁷⁶ Yaşanan bu gelişmeler El-Fetih ve HAMAS arasındaki ayrılığın daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Filistin yönetimi Batı Şeria ve Gazze Şeridi olmak üzere de facto ikiye ayrılmıştır. Batı Şeria'da Mahmud Abbas'ın başkanlığında resmi ve tanınmış yönetim varlığını sürdürürken, Gazze'de İsmail Haniye idaresinde tanınmayan fiili bir yönetim ortaya çıkmıştır. HAMAS'ın Gazze Operasyonundaki amacı, El-Fetih'in Gazze'deki önemli ve etkili liderlerini devre dışı bırakıp Gazze'deki askeri güce dayanarak Mahmud Abbas'la çalışma düşüncesidir. İsrail ve Arap devletleri ise HAMAS'ın Gazze'yi kontrol altına almasına karşıydı. HAMAS'ın ileride Batı Şeria'yı da ele geçirebilme ihtimali İsrail'i endişelendiriyordu. İsrail hem HAMAS'ın Gazze'deki etkinliğini kırmak hem de El-Fetih'in tekrar Gazze'yi dönüşünü sağlamak için Gazze'ye abluka uygulamıştır. İsrail'in amacı, El-Fetih'i destekleyerek Batı Şeria'da durumu iyileştirmek, Gazze'de yaşamı zorlaştırmaktır. Ancak bu durum Gazze'nin dışa kapanması, uluslararası fonların kesilmesi HAMAS'tan çok El-Fetih'e zarar vermiştir.⁷⁷ İsrail Gazze Operasyonu ile HAMAS'ı askeri açıdan zayıflatmayı amaçlamıştır. HAMAS'ı zayıflatırken El-Fetih'i güçlendirmek istemiştir. HAMAS ise İsrail devletini reddederek Filistin sorununu daha da karmaşıklştırmaktadır.⁷⁸

Gazze Savaşı boyunca El-Fetih, HAMAS'ı desteklememiş araları iyice açılmıştır.⁷⁹ Filistinli örgütlerin kendi içerisinde bölünmesi ise Filistin direnişinin geleceğinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Filistin'deki bölünme El-Fetih'in Batı Şeria'yı kontrol ettiği ve HAMAS'ında Gazze'yi denetim altına aldığı bir bölünmenin

⁷² Çiftçi, Sabri, "El-Fetih Kongresi, de facto Filistin Devleti ve Ortadoğu Barış Süreci", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 42, Haziran 2011, s.37-38

⁷³ Erkmen, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: HAMAS El-Fetih İlişkileri", s.18

⁷⁴ Ayman, S. Gülden, "Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", Akademik Ortadoğu, Cilt 3-Sayı 2, 2009, s.89

⁷⁵ Erkmen, Serhat, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: HAMAS El-Fetih İlişkileri", s.19

⁷⁶ Erkmen, Serhat, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: HAMAS El-Fetih İlişkileri", s.19-20

⁷⁷ Dalar, a.g.e, s.110-112

⁷⁸ Orhan, Oytun, "Gazze Operasyonu ve Sonrası: İsrail Açısından Bir Değerlendirme", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 2, Şubat 2009, s.9

⁷⁹ Erkmen, Serhat, "İsrail-HAMAS Çatışmasının Taraflar Açısından Sonuçları",

<http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=26>, Erişim: 10 Temmuz 2012

ötesinde tüm Filistinlileri ve Filistin direnişini etkileyecek ideolojik bir bölünmedir.⁸⁰ Filistin'de siyasi uzlaşmazlık ve yönetim sorunu yaşanmaktadır. Bu sorunlara ek olarak İsrail, Filistin toprakları üzerinde illegal yerleşim yerleri inşa etmekte ve Filistin halkı mülteci olarak yaşamaktadır. Böyle bir ortamda Mahmud Abbas yönetimi sorunu BM'ye götürme kararı almıştır.⁸¹ 2011 yılında Filistin'in statü kazanması amacıyla Mahmud Abbas'ın BM'ye yaptığı başvuru sonuçsuz kalmıştır. Ancak Filistin otoritesi devlet statüsü elde etme konusunda kararlı idi. Filistinliler "üye olmayan gözlemci devlet" statüsü elde etmek için BM'ye başvurular. Oylama sonucu Filistin halkı yüksek oy oranı ile büyük bir başarı kazandı.⁸² Filistin üye olmayan gözlemci devlet statüsü ile hareket alanını genişletmiştir.⁸³

SONUÇ

Ortadoğu tarih boyunca önemli olaylara sahne olmuş, iç karışıklıklar ve savaşlar bölgeyi sorunlu hale getirmiştir. İsrail-Filistin anlaşmazlığı Ortadoğu bölgesinde birçok çatışmaya kaynak teşkil etmektedir.

1948 yılında İsrail devletinin kurulması sonucu Arap-İsrail Savaşları başlamış, Filistin topraklarının büyük bir kısmı İsrail'in işgali altına girmiştir. İsrail, 1948 ve 1967 savaşlarını kazanarak Filistin halkını kamplarda ve diasporada yaşamak zorunda bırakmıştır. Filistin, 1973 Arap-İsrail Savaşı ile İsrail'e verilen toprakları geri almayı hedeflemiştir. El-Fetih 1967 Savaşından sonra Filistin halkının umudu olmuştur. 1970'li yıllarda El-Fetih meşruiyet kazanmış ve Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olarak tanınmayı amaçlamıştır. 1987 İntifadası ile adını duyuran HAMAS'ın hedefi Filistin'i tam özgürlüğüne kavuşturmadır. Filistin sorununun çözülmemesinde temel faktör El-Fetih ve HAMAS arasında yaşanan çatışmadır. El-Fetih ve HAMAS arasında bölünmüş bir Filistin bulunmaktadır. İsrail, El-Fetih'i bölmek amacıyla kuruluş ve gelişmesinde HAMAS'a yardım etmiştir. Ancak HAMAS, İsrail'e karşı gelmeye başlamış ve Filistin'i Siyonizm işgalinden kurtararak bağımsız Filistin devletini kurmayı amaçlamıştır.⁸⁴ HAMAS, İsrail'in El-Fetih ile yaptığı anlaşmalara karşı çıkmış ve Filistin siyaseti ikiye bölünmüştür. İki örgüt arasındaki ideolojik görüş farklılıklarından kaynaklanan yaklaşımlar ülkede iç savaş manzaralarının yaşanmasına neden olmaktadır. El-Fetih ve HAMAS arasındaki bu bölünmüşlük İsrail'le yapılan mücadeleyi zayıflatmıştır. Uluslararası alanda Filistin'in meşru temsilcisinin kim olduğu belli değildir. Filistin'in içerisindeki bu bölünme İsrail'in işine yaramış ve şiddet eylemlerini artırmıştır.

Filistin siyasetinin 2007 yılından itibaren El-Fetih ve HAMAS arasında bölünmesi Filistin'in geleceğini önemli boyutta etkilemektedir. Yaşanan bu bölünmüşlük Filistin devletinin önünde bir engeldir. Bu sebeple El-Fetih ve HAMAS Filistin devletinin geleceği için ortak hareket ederek birlik oluşturmaları gerekmektedir. Eğer bu birliktelik sağlanırsa İsrail'e karşı avantajlı bir konuma gelinebilir. El-Fetih ve HAMAS kendi bakış açılarına göre mücadeleyi yürütmektense birbirlerini destekleyerek BM'de elde ettikleri başarı ile hak edilen bağımsız Filistin devletine ulaşabilirler.

⁸⁰ Ayhan, Veysel, "HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam", Ortadoğu Etütleri, Cilt 1-Sayı 1, Temmuz 2009, s.129-130

⁸¹ Erkmen, Serhat, "BM Macerası: İki Adım İleri Bir Adım Geri", Ortadoğu Analiz, Cilt 3-Sayı 34, Ekim 2011, s.11

⁸² Öztürk, Tuğçe Ersoy, (03 Nisan 2013), "Filistin Sorunu ve Yansımaları: Arap Baharı Etkisi?", Erişim: http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=artic

⁸³ Şahin, Mehmet, (03 Nisan 2013), "Filistin'in BM'de "Üye Olmayan Gözlemci Devlet" Olmasının Anlamı", Erişim: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?6>

⁸⁴ <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=34>, Erişim: 10.10.2012

KAYNAKÇA

- ABU-AMR, Ziad, "A Historical and Political Background", University of California Press, Summer 1993, Vol.22, No.4
- AYHAN, Veysel, "HAMAS: Filistin Direnişinde Politik İslam", Ortadoğu Etütleri, Cilt 1-Sayı 1, Temmuz 2009
- ARAS, Bülent, Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye, İstanbul, 1997
- ARAS, Bülent, "Gazze Dramı ve Sonrası", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 2, Ocak 2009
- ARI, Tayyar, Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Bursa, 2008
- ARMAOĞLU, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988), Ankara
- AYMAN, S. Gülden, "Filistin Çıkmazı Üzerine Yeniden Düşünme Gereği", Akademik Ortadoğu, Cilt 3-Sayı 2, 2009
- BADER A., BRYNA Robert J., "Opportunity Culture and Agency", University of Toronto, November 2010, Vol.25(6) 842-868
- BAYRAKTAR, Bora, HAMAS, İstanbul, 2006
- BAYRAKTAR, Bora, "Barış Çalışmaları Perspektifinden İsrail-Filistin Sorunu, BİLGESAM
- BORAN, Yıldırım, El-Fetih ve HAMAS, İstanbul, 2006
- BULUT, Faik, Ortadoğu'da İslamcı Örgütler, İstanbul, 1993
- BURHAN, Ali, Filistin-İsrail Çatışması ve HAMAS, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2008
- CARTER, Jimmy, Filistin Barışı, Ankara, 2008
- CLEVELAND, William L., Modern Ortadoğu Tarihi, 2008
- ÇANDAR, Cengiz, Direnen Filistin, İstanbul, 1976
- ÇEVİK, Halis, Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu, Konya, 2005
- ÇİFTÇİ, Sabri, "El-Fetih Kongresi de facto Filistin Devleti ve Ortadoğu Barış Süreci", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 42, Haziran 2011
- DALAR, Mehmet, Filistin Direnişi İsrail Yayılmacılığı ve Uluslararası Hukuk Gazze Savaşı, Bursa, 2009
- DOYRAN, Ersin, HAMAS, Ankara, 2008
- EBU-AMR, Zeyyad, Batı Şeria ve Gazze'de Direniş, 1998
- EFEĞİL, Ertan, "İsrail'in Dış Politikasının Belirleyicileri", Ortadoğu Analiz, Cilt 5-Sayı 49, Ocak 2013
- EL-GANNUŞİ, Raşid, Filistin Sorunu ve FKÖ, İstanbul, 1998
- ERDİN, Murat, Hizbullah ve HAMAS, İstanbul, 2002
- ERKMEN, Serhat, "Filistin'de İktidar Mücadelesi: HAMAS, El-Fetih İlişkileri", Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 2, Şubat 2009
- ERKMEN, Serhat, "BM Macerası: İki Adım İleri Bir Adım Geri", Ortadoğu Analiz, Cilt 3-Sayı 34, Ekim 2011

- ERKMEN, Serhat, “Yeni Filistin Hükümeti ve Ortadoğu Barış Sürecinde Son Gelişmeler”, ASAM
- ERKMEN, Serhat, “İsrail-HAMAS Çatışmasının Taraflar Açısından Sonuçları”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=26>, Erişim: 10 Temmuz 2012
- HALLOUM, Ribhi, Belgelerle Filistin, İstanbul, 1998
- HOLLSTAIN, Walter, Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi Filistin Sorunu, 1975
- İBASI, Selahattin, “Arap-İsrail Sorunu” Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Ankara, 2005
- KEDAR, Mordechai, “HAMAS ve El-Fetih: Geçici Bir Çıkar Evliliği”, BESA Center, Perspectives Yazı No.138
- MEMİŞ, Ekrem, Kaynayan Kazan Ortadoğu, Konya, 2006
- MORO, Muhammed, HAMAS ve İslami Cihad
- ORUÇ, Saniye, Filistin Halkının Parçalanmışlığı: HAMAS El-Fetih Çatışması, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010
- ORHAN, Oytun, “Gazze Operasyonu ve Sonrası: İsrail Açısından Bir Değerlendirme”, Ortadoğu Analiz, Cilt 1-Sayı 2, Şubat 2009
- ÖNER, Ali, Dünden Bugüne Filistin, İstanbul, 2002
- ÖZKAN, Mehmet, “İsrail-Filistin Sorununa Yaklaşmak”, IGMG PERSPEKTİVE
- ÖZTÜRK, Tuğçe Ersoy, “Filistin Sorunu ve Yansımaları: Arap Baharı Etkisi?”, Erişim: http://www.bilgesam.org.tr/index.php?option=com_content&view=artic
- SEMİN, Ali, “Arap Ülkelerindeki Değişim Rüzgârı Filistin Sorununu Çözer mi?”, BİLGESAM
- SÜER, B., ATMACA A., Arap-İsrail Uyuşmazlığı, 2007
- ŞAHİN, Mehmet, “Filistin’in BM’de “Üye Olmayan Gözlemci Devlet”, Olmasının Anlamı”, Erişim: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?6>
- TURAN, Ömer, Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu (Yeni Şafak Gazetesi)
- YAŞAR, Fatma Tunç vd., Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine, İstanbul, 2006
- YILMAZ, Türel, Uluslararası Politikada Ortadoğu, Ankara, 2009
- <http://www.tuiçakademi.org/index.php/kategoriler/ortadoğu/3122-arapbaharı>
Erişim: 23.09.2012
- <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=34>, Erişim: 10.10.2012